

گزارش به مناسبت ۱۴ آذردهمین سالگردافتتاح ساختمان پژوهشکده حفاظت و مرمت آثار تاریخی - فرهنگی :

پژوهشکده‌ای که بزرگترین مرکز پژوهشی مرمت آثار در خاور میانه بود...

این گزارش به مناسبت دهمین سالگرد تاسیس پژوهشکده حفاظت و مرمت آثار تاریخی- فرهنگی مروری کوتاه دارد بر قریب به چهل سال تاریخچه تشکیل آن به عنوان یکی از معدود مراکز علمی در حوزه میراث فرهنگی که در ایران بوجود آمد، مورد توجه جهانیان قرار گرفت، یونسکو و مراکز بین‌المللی وابسته به آن همچون ایکوموس و ایکروم به آن تکیه کردند، آن را الگویی برای سایر کشورهای منطقه دانستند و به ناگاه آن را از هم پاشیدند! با این امید که بار دیگر این مرکز مهم فرهنگی را که سرمایه ملی می‌باشد همانگونه که بود، احیا شود.

مروری بر تاریخچه پژوهشکده حفاظت و مرمت آثار تاریخی- فرهنگی و سرانجام آن

مقدمه

از توجه همه سویه به میراث فرهنگی و تلاش علمی و نظام یافته همه جانبه برای مراقبت از آثار تاریخی پر ارج و ارزشمند در جهان بیش از چند دهه نمی‌گذرد. در کشور ما نیز در اواخر دهه ۴۰ و سال‌های آغازین دهه ۵۰ شمسی به هنگام تشکیل مرکز باستان‌شناسی ایران اولین کوشش‌ها برای تشکیل و فعال‌سازی آزمایشگاه و کارگاه حفاظت و مرمت آثار تاریخی آغاز و در سال ۱۳۵۱ نخستین آزمایشگاه پژوهشی مرمت به تدریج و با یک کارشناس فیزیک و دو کارشناس شیمی در یک دفتر کار، یک اطاق فیزیک و یک اطاق شیمی در زیر زمین ساختمان سابق مرکز باستان‌شناسی ایران برای پاسخگویی به نیازهای علمی و اجرایی این رشته راه‌اندازی شد. پیش از این بطور جسته گریخته اقدامات مرمتی در هیات‌های باستان‌شناسی خارجی در شوش صورت گرفته و موزه ایران باستان نیز در این راه تلاش کرده بود.

آشنایی بیشتر با ظرائف و حساسیت‌های موضوع حفاظت و مرمت آثار فرهنگی و نیاز به بهره‌گیری از نیروهای آموزش دیده برای افزایش بهره‌وری در این زمینه موجب شد تا در سال ۱۳۵۴ و با همکاری موثر و تلاش مسئولین وقت از جمله مرحوم دکتر باقر آیت‌اله‌زاده شیرازی، دکتر رسول وطن‌دوست، دکتر ناصر فلامکی و تنی چند از دیگر اساتید و کارشناسان رشته مرمت بنا و اشیاء تاریخی در سطح کارشناسی ارشد در دانشکده پردیس اصفهان وابسته با دانشگاه فارابی سابق ایجاد شود. به این منظور تعدادی از خانه‌های قدیمی از جمله خانه‌های داوید، سوکیاس و مارتاپیترز و چند خانه دیگر قاجاری و صفوی در اصفهان با کاربری آموزشی، مرمت و در اختیار دانشگاه قرار گرفت. بدین ترتیب با وجود آزمایشگاه مرمت در تهران و راه‌اندازی رشته مرمت در نظام دانشگاهی، مرمت علمی در کشور شکل نظام یافته‌ای به خود گرفت.

از آزمایشگاه و کارگاه مرمت تا آزمایشگاه تحقیقاتی مرکزی و نهایتاً پژوهشکده حفاظت و مرمت آثار تاریخی- فرهنگی

با گسترش آزمایشگاه حفاظت و مرمت موجود در مرکز باستان‌شناسی ایران، اندیشه ایجاد یک مرکز آزمایشگاهی پیشرفته در کنار موزه ایران باستان مسئولان را بر آن داشت تا در سال ۱۳۵۴ نسبت به خرید، تملک و تسطیح ۵۴ پلاک واحدهای متعدد صنفی واقع در قطعه زمینی مقابل ساختمان موزه ایران باستان (موزه ملی ایران) اقدام کنند تا با استفاده از آن آزمایشگاهی پژوهشی در زیر آن زمین ساخته شده به گنجینه موزه متصل شود. زمین مذکور مدت‌ها پیش و پس از انقلاب به عنوان محل توقف اتومبیل‌های وزارت امور خارجه و کارگاه مترو استفاده می‌شد.

با بازگشایی مجدد دانشگاه‌ها در سال‌های اولیه دهه ۶۰ شمسی و افزایش تدریجی تعداد دانش‌آموختگان این رشته در جامعه و تشکیل سازمان میراث فرهنگی کشور اندیشه ایجاد مرکزی پژوهشی برای حفاظت و مرمت آثار تاریخی- فرهنگی دوباره جان گرفت و طرح ایجاد آزمایشگاه تحقیقاتی مرکزی از سوی دکتر رسول وطن‌دوست پیشنهاد و مورد حمایت جدی دکتر مهدی حجت ریاست وقت سازمان میراث فرهنگی کشور و مرحوم دکتر باقر آیت الله زاده شیرازی قائم مقام و معاون اجرایی قرار گرفت. پس از تصویب طرح، خریداری تجهیزات و بکارگیری نیروی انسانی از همین سال‌ها (۱۳۶۷-۱۳۶۶) آغاز شد. بازگشایی موزه ایران باستان از سوی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای رهبر معظم انقلاب اسلامی و توجه ویژه ایشان به اهمیت پژوهش‌های علمی در این حوزه موجب شد تا مسئولان با توان و انگیزه تازه‌ای برای ادامه راه آماده شوند.

در سال‌های دهه ۷۰ شمسی گام به گام توسعه آزمایشگاه ادامه یافت و ضمن استقرار گسترش موقت در طبقه همکف و اول ضلع شمالی و غربی موزه دوران اسلامی، تجهیز آزمایشگاه‌ها و جذب نیروی انسانی با حمایت دکتر اکبر زرگر ریاست وقت سازمان (۱۳۷۱-۱۳۷۲) تداوم یافت. در همین سال‌ها اندیشه گسترش آزمایشگاه تحقیقاتی و تبدیل آن به مرکز تحقیقاتی با باز پس گرفتن زمین آزمایشگاه از وزارت امور خارجه در زمان ریاست مرحوم مهندس سراج الدین کازرونی (۱۳۷۳-۱۳۷۴) قوت گرفت. کاری که پس از طی مراحل اداری و قانونی و همکاری وزارت امور خارجه انجام شد. با ایجاد پژوهشگاه میراث فرهنگی کشور و تبدیل مرکز تحقیقات مرمت آثار به عنوان یکی از پنج پژوهشکده این پژوهشگاه شرایط برای ساخت ساختمان پژوهشکده مهیاتر شد. طرح مورد تصویب سازمان برنامه و بودجه قرار گرفت، اعتبارات فراهم شد، طرح‌های فنی با الگوگیری از مراکز مشابه جهانی و بهره‌برداری از مفاهیم معماری ایرانی تهیه شد و بالاخره با حمایت‌های مهندس سید محمد بهشتی رئیس وقت سازمان میراث فرهنگی کشور، در دی ماه سال ۱۳۷۶ کلنگ احداث پژوهشکده حفاظت و مرمت آثار تاریخی فرهنگی به زمین زده شد. پس از گذشت حدود ده سال با تلاش خستگی‌ناپذیر مسئولین و همکاری کارشناسان این پژوهشکده برای دستیابی به مرکزی پژوهشی

مطابق با استانداردهای جهانی در ۱۴ آذرماه ۱۳۸۴ ساختمان مذکور با حضور مقامات کشور، سفرای خارجی و مسئولان یونسکو افتتاح شد.

ویژگی‌های ساختمان جدید پژوهشکده حفاظت و مرمت آثار تاریخی-فرهنگی

در طراحی و ساخت بنای چهار طبقه پژوهشکده حفاظت و مرمت آثار واقع در خیابان ۳۰ تیر تهران، تلاش شد که به واسطه قرار گرفتن بنا در بافت تاریخی و همجواری با ساختمان‌های قدیمی، همچون موزه ملی ایران، وزارت امور خارجه و موزه پست، شکل و نمایی همخوان داشته باشد. به همین دلیل در نمای ساختمان، دو طبقه قابل مشاهده است و دو طبقه دیگر آن حول یک حیاط مرکزی در زیرزمین ساخته شده است. ساختمان جدید پژوهشکده حفاظت و مرمت آثار تاریخی-فرهنگی، دارای فضاهای اداری، آموزشی، پژوهشی، کارگاهی و آزمایشگاهی و همچنین تالار کتابخانه، تالار کنفرانس، تالار نمایشگاه، تالار غذاخوری بود.

وجود بخش‌های دستگاهی از جمله: *JCP*, *XRF*, *XRD*, *GC/FT-IR*، پتروگرافی، متالوگرافی، الکتروشیمی، رادیوگرافی اشعه ایکس و انواع میکروسکوپ‌های نوری در کنار کارگاه‌های مرمت کاغذ، نقاشی، فلز، سفال مجهز به ابزار و وسایل تخصصی مورد نیاز و همچنین کتابخانه تخصصی از جمله امکانات قابل توجه و منحصر بفرد این پژوهشکده بود که آن را بدل به بزرگترین مرکز تحقیقات مرمت آثار در خاور میانه و از جمله شش مرکز بزرگ دنیا ساخت.

به موازات ساخت و آماده‌سازی این ساختمان در طی چندین سال، گسترش و تجهیز بخش‌های مختلف پژوهشی، حفاظت و مرمت، بین‌المللی، اجرایی و نظارتی و همچنین تامین نیروی انسانی کارآمد و به کارگیری تدریجی کارشناسان رشته‌های مختلف علوم کاربردی مرتبط ادامه یافته بود.

با افتتاح این پژوهشکده در ۱۴ آذر ۱۳۸۴، پس از گذشت ۱۰۷ سال از ایجاد اولیه کارگاه وصالی آثار سفالی در پایگاه باستان‌شناسی شوش، مرمطگران ایرانی به مرکزی دست یافتند که "خانه مرمطگران ایران" نامگذاری شد.

معاون یونسکو طی پیامی به آقای مهندس محمد بهشتی ریاست وقت سازمان میراث فرهنگی کشور اذعان نمود که بدون عراق پژوهشکده حفاظت و مرمت آثار تاریخی ایران یکی از بزرگ‌ترین و مؤثرترین مؤسسات تخصصی در امر پژوهش و حفاظت از آثار فرهنگی در منطقه است.

حضور بین‌المللی پژوهشکده

اهمیت موضوع و گستردگی کار حفاظت و مرمت اشیاء تاریخی و ضرورت تبادل نظرهای کارشناسی در سطح بین‌المللی و افزایش اعتبار موضوع حفاظت و مرمت علمی آثار کشور در عرصه‌های بین‌المللی از همان ابتدا و پس از راه اندازی آزمایشگاه تحقیقاتی مرکزی مد نظر قرار گرفت. بر اساس همین نگرش فراملی و بوجود آمدن فرصت حضور جدی و فعال پژوهشکده در پروژه‌های بین‌المللی همچون بررسی خسارات ناشی از جنگ خلیج فارس، حفاظت و مرمت محوطه تاریخی چغازنبیل و ارگ بم موجب شد تا احقاق حقوق و بهره‌برداری از امکانات مالی و فنی جهانی، همچون کمک مالی ۳۰۰۰۰۰۰ دلاری ژاپن به صورت وسایل و تجهیزات به بم پس از زلزله و کمک ۴۰۰۰۰۰ دلاری ژاپن به صورت تجهیزات آزمایشگاهی برای تجهیز و تقویت بنیه فنی پژوهشکده حفاظت و مرمت آثار تاریخی میسر شود.

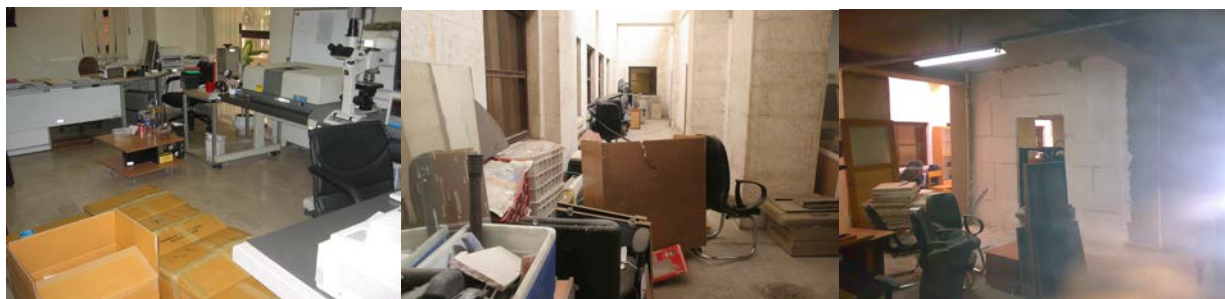
علاوه بر این‌ها برگزاری همایش‌ها و دوره‌های آموزشی بین‌المللی و منطقه‌ای مختلف از سوی پژوهشکده توجه موسسات فرهنگی بین‌المللی همچون یونسکو و ایکروم را به خود جلب کرد تا آنجا که آقای مارک لنن مدیر کل وقت مرکز بین‌المللی مطالعه حفاظت و مرمت گنجینه‌های فرهنگی (ایکروم) در نخستین نشست منطقه‌ای حفاظت و مرمت میراث فرهنگی در آسیای میانه و باختری

ابتکار دولت جمهوری اسلامی به ویژه سازمان میراث فرهنگی کشور (به ریاست وقت مرحوم مهندس سراج الدین کازرونی) و مرکز تحقیقات مرمت آثار تاریخی-فرهنگی (به ریاست وقت دکتر رسول وطن‌دوست) را برای شروع یک همکاری منطقه‌ای، مشارکت در این اقدام و همکاری در برپایی نخستین نشست منطقه‌ای حفاظت و مرمت میراث فرهنگی در آسیای میانه و باختری در شهریور ماه ۱۳۷۴ در تهران را ستوده و مورد استقبال قرار داد.

همچنین دکتر عبدین صالح مدیر و نماینده وقت دفتر منطقه‌ای یونسکو در تهران در مراسم افتتاحیه دوره آموزشی حفاظت، نگهداری و مرمت اشیاء موزه‌ای و تزئینات وابسته به معماری برای کارشناسان کشور تاجیکستان (۲۵ بهمن ۱۳۸۴) گفت: *ایران با تکیه بر دانش و تجربه در حوزه میراث فرهنگی و حفاظت و مرمت آثار می‌تواند نسبت به انتقال دانش به سایر کشورها اقدام کند.*

نقل و انتقالات سازمان میراث فرهنگی و سرانجام تاسف‌بار پژوهشکده

در سال ۱۳۸۹ در حالیکه پژوهشکده مراحل رشد و ترقی خود در عرصه داخلی و بین‌المللی را طی می‌کرد، متأسفانه ناگهان به دلیل تصمیمات مقامات مسئول وقت چند پاره شد. بخش‌های عمده‌ای از سازمان میراث فرهنگی کشور با تعجیل زیاد به شهرهای شیراز و اصفهان منتقل شدند. در جریان این نقل و انتقالات پژوهشکده حفاظت و مرمت آثار تاریخی-فرهنگی که بیش از ۴۰ سال برای ایجاد آن تلاش شده بود بیش از سایر قسمت‌های سازمان آسیب دید. با تصاحب ساختمان فضاهای داخلی آن که برای استفاده‌های خاص آزمایشگاهی و کارگاهی طراحی شده بودند با تعجیل به اداری تغییر کاربری یافتند.

آزمایشگاه‌ها به دفتر کار تبدیل شدند. تاسیسات آزمایشگاهی همچون لوله‌کشی‌های گاز صنعتی آزمایشگاه‌ها قطع شدند. کارشناسانی که سال‌ها برای آموزش آنها وقت صرف شده بود به واحدهای دیگر یا بیرون از سازمان انتقال یافتند. تجهیزاتی که با صبوری، زحمت و کمک‌های مالی دولت و یونسکو تهیه شده بودند از کار افتادند. کتابخانه‌ای که طی سال‌ها با روی هم گذاشتن کتاب به کتاب تجهیز شده و تبدیل به یکی از کتابخانه‌های مرجع برای پژوهشگران و دانشجویان کشور شده بود از هم پاشیده شد. دستگاه‌ها و تجهیزات یا در راه انتقال به شیراز کارایی‌های خود را از دست دادند و یا در انبار وسایل خاک خورده و آسیب دیدند. در نهایت ساختمان پژوهشکده حفاظت و مرمت و تمامی امکانات آن که چند صباحی از افتتاح و بهره‌برداری از آن نمی‌گذشت مبدل

به یک ساختمان فرسوده اداری با اطاق‌ها و راهروهای مملو از کتو‌ها، کمدهای بایگانی و غیره شد. در اواخر سال ۱۳۹۱ پژوهشگاه میراث فرهنگی را مجدداً به تهران بازگرداندند و بخش‌های مختلف اداری و کارشناسی کلیه پژوهشکده‌های سازمان را بطور فشرده و نامتجانس در ساختمان پژوهشکده حفاظت و مرمت آثار تاریخی-فرهنگی مستقر کردند و در این میان تعدادی اطاق در طبقات زیرین ساختمان قسمت متخصصانی شد که خود سال‌ها برای ایجاد و ساخت پژوهشکده حفاظت و مرمت آثار تاریخی فرهنگی تلاش کرده بودند.

اکنون شأن و منزلت ملی و جهانی این مرکز پژوهشی در دستان افرادی است که آوازه نگاه علمی و فرهنگی‌شان زبانزد است. بنابراین جایگاه پژوهشکده حفاظت و مرمت در مجامع بین‌المللی و رسالت آن در قبال حفاظت و مرمت آثار تاریخی - فرهنگی کشور در گرو اراده، اقتدار و تصمیمات جدی مسئولین فعلی برای احیاء مجدد این پژوهشکده و بازگرداندن آن به وضعیت قبلی و توسعه بیشتر آن است. انتظار می‌رود در دولت تدبیر و امید شاهد این اتفاق بزرگ و خجسته و ایجاد انگیزه، شادی و امید مجدد در دل متخصصان و دلسوزان این حوزه در کشور باشیم.

کارشناس حفاظت و مرمت آثار تاریخی - فرهنگی